

دانشگاه استان و بلوچستان

تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

موضوع:

اجتهاد جمعی

و نقش آن در حل مسائل نوین

فقه اسلامی

استاد راهنما:

دکتر امیر حمزه سالارزایی

تحقیق و نگارش:

محمد شهنوازی فر

تابستان ۱۳۹۵

سپاسگزاری

الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات

در اینجا لازم می‌دانم از زحمات و تلاش‌های استاد فرهیخته و بزرگوارم، جناب آقای دکتر امیر حمزه سالارزهی که در راه بارور ساختن این اثر از هیچ کوشش و تلاشی دریغ ننمودند کمال تشکر و امتنان را داشته باشم.

سلامتی و سعادت دنیوی و اخروی را از درگاه خداوند باریتعالی برای ایشان مسئلت می‌نمایم.

تقدیم به:

پیشگاه عالی پیامبر رحمت و مهربانی، صحابه بزرگوار و اهل بیت گرامی شان، علما و صلحا و همه اندیشمندان امت، که در راه رساندن این شجره طیبه که **(أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ)** (ابراهیم ۲۴) است، از هیچ کوششی دریغ ننموده و درخت پر بار آن را با خون هایشان آبیاری نمودند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده.....
۲	مقدمه.....
۲	الف) بیان مساله.....
۴	ب) پیشینه پژوهش
۶	ج) سوالات تحقیق.....
۶	د) فرضیه ها.....
۶	ه) روش تحقیق
۶	و) اهداف پژوهش
۷	ز) ساماندهی تحقیق.....

فصل دوم: مفاهیم و مبانی نظری تحقیق

گفتار اول:

۹	مصادر تشریح اسلامی و جایگاه اجتهاد در آنها
۱۰	انواع ادله.....
۱۰	معنای لغوی اجتهاد.....
۱۱	تعریف اصطلاحی.....
۱۱	تعریف اول.....
۱۳	تعریف دوم.....

۱۳	تعریف سوم.....
۱۴	تعریف چهارم.....
۱۶	تعریف پنجم.....
۱۶	تعریف ششم.....
۱۷	تعریف هفتم.....
۱۷	تعریف هشتم.....
۱۷	تعریف نهم.....
۱۸	تعریف دهم.....
۱۹	تعریف یازدهم.....
۱۸	تعریف دوازدهم.....
۱۸	تعریف سیزدهم.....
۱۹	نقد و بررسی تعاریفات.....

گفتار دوم:

۲۱	اجتهاد پیامبر.....
۲۱	دیدگاه مخالفین.....
۲۲	دیدگاه موافقین.....
۲۳	نقد و بررسی دیدگاه های مخالفین.....

گفتار سوم:

۲۵	شرایط اجتهاد.....
۲۵	شرایط عمومی.....
۲۵	اسلام.....
۲۵	بلوغ و عقل.....

۲۶	شرایط اختصاصی.....
۲۶	معرفت و آگاهی به علوم قرآنی.....
۲۶	آگاهی از علوم سنت.....
۲۷	اجماع.....
۲۷	استعداد فطری اجتهاد.....
۲۷	معرفت ادله و شروط آن.....
۲۸	آشنایی با علوم و زبان عربی.....
۲۸	آگاهی از عرف و عادات جامعه.....
۲۸	آگاهی داشتن از مقاصد و مصالح شرعی.....

گفتار چهارم:

اجتهاد جمعی

۲۹	معنای لغوی.....
۲۹	تعریف اصطلاحی اجتهاد جمعی.....
۲۹	تعریف اول: عبدالمجید سوسوه.....
۳۰	تعریف دوم: خلیل عید.....
۳۰	تعریف سوم: توفیق شاولی.....
۳۱	تعریف چهارم: وهب زهیلی.....
۳۱	تعریف دوم زحیلی.....
۳۱	تعریف پنجم: یوسف قرضاوی.....
۳۲	تعریف ششم: شرکت کنندگان کنفرانس اجتهاد جمعی.....
۳۲	تعریف هفتم: محمد مصطفی قطب سانو.....
۳۳	تعریف هشتم: خالد حسین خالد.....

تعریف نهم: نصر محمود کرنز..... ۳۳

تعریف دهم: صالح بن عبدالله بن حمید..... ۳۴

گفتار پنجم:

جایگاه اجتهاد جمعی در قرآن و سنت..... ۳۵

اجتهاد جمعی در عصر نبوت..... ۳۸

گفتار ششم:

نمونه هایی از اجتهاد جمعی در عصر نبوت..... ۳۸

روش اذان گفتن..... ۳۸

ساخت منبر چوبی با مشوره صحابه..... ۳۸

مشاورت در مورد اسرای بدر..... ۳۹

مشوره جمعی در مورد جنگ احد..... ۳۹

غزوه خندق..... ۳۹

جنگ خیبر..... ۴۰

گفتار هفتم:

ضوابط اجتهاد جمعی..... ۴۱

تحقق یافتن مقاصد شریعت..... ۴۱

انواع مقاصد..... ۴۱

ضروریات..... ۴۱

حفظ دین..... ۴۱

حفظ نفس..... ۴۴۱

حفظ عقل..... ۴۱

حفظ نسب..... ۴۲

۴۲ حفظ مال
۴۲ حاجیات
۴۲ تحسینیات
۴۳ عدم تعارض با نص قطعی
۴۳ عدم تعارض با اجماع
۴۳ عدم تعارض با قواعد فقهی
۴۳ اجتهاد بر اساس جلب منفعت و دفع مفسده باشد
۴۳ عدم تعارض با مدلولات لغوی
۴۴ به دور از فشار سیاسی و یا ترغیب و تهدید حکومت ها باشد

فصل سوم: اعتبار و کارکرد اجتهاد جمعی در حل مسائل نوین ۴۵

گفتار اول:

۴۶ چرایی ضرورت اجتهاد جمعی
۴۶ عوامل و انگیزه های اجتهاد جمعی
۴۶ همبستگی علمی و فکری
۴۹ کم‌رنگ شدن تعصبات مذهبی و گروهی
۴۷ درک درست از حقیقت
۴۸ دسترسی آسان و سریع اندیشمندان و استفاده از تجارب همدیگر
۴۸ سد باب نتایج منفی اجتهاد فردی
۴۹ پیچیدگی مسائل نوین
۴۹ عدم وجود مجتهدین مطلق
۵۰ پیدایش فقه جهانی

- ۵۱..... پیروی سلف صالح.....
- ۵۲..... دستیابی به اجماع.....
- ۵۳..... پیروی از دستور قرآن.....
- ۵۴..... تلاش در راستای دستیابی به حکم واقعی شریعت.....
- ۵۴..... گستردگی و تخصصی شدن علوم.....
- ۵۵..... تدوین نوین فقه اسلامی.....
- ۵۶..... ارتباط و هماهنگی در میان مکاتب فقهی مختلف.....
- ۵۶..... تلفیق بین المذاهب.....
- ۵۶..... تدوین دانشنامه های فقهی.....

گفتار دوم:

- ۵۸..... نقض اجتهاد جمعی.....
- ۵۹۵..... نقض اجتهاد به امری غیر از آن.....
- ۵۹..... مخالفت با قرآن.....
- ۵۹..... مخالفت با سنت متواتر و یا مشهور.....
- ۵۹..... خبر آحاد.....
- ۵۹..... اجماع.....
- ۶۰۶..... قیاس.....
- ۶۰..... مقاصد شریعت.....
- ۶۰..... اجتهادی که بر مبنای هوی و هوس نفسانی باشد.....

گفتار سوم:

- ۶۰..... آیا اجتهاد فردی اجتهاد جمعی را نقض می کند؟.....

گفتار چهارم:

خطا و صواب در اجتهاد جمعی و مجمعی ۶۱

گفتار پنجم:

نمونه هایی از اجتهاد جمعی در گذشته نزدیک ۶۳

فتاوی عالمگیریه ۶۳

پیشینه تاریخی فتاوی عالمگیری ۶۳

تدوین مجله الاحکام العدلیه ۶۵

اسباب تدوین مجله ۶۵

کتابهای مجله احکام عدلیه ۶۵

ماخذ مجله احکام عدلیه ۶۶

جایگاه قانونی مجله ۶۶

گفتار ششم:

نمونه های عملی اجتهاد جمعی در عصر حاضر ۶۷

اجماع ۶۷

معنای لغوی اجماع ۶۷

تعریف اصطلاحی اجماع ۶۸

انواع اجماع ۶۹

اجماع تام ۶۹

اجماع ناقص ۶۹

اجماع صریح ۷۰

اجماع سکوتی ۷۰

اجماع سندی ۷۲

۷۲	اجماع مذهبی.....
۷۲	اجماع مرکب.....
۷۲	اجماع غیر مرکب.....
۷۳	اجماع قطعی.....
۷۳	اجماع ظنی.....
۷۳	اجماع عام.....
۷۳	اجماع خاص.....
۷۳	آیا اجتهاد جمعی اجماع است یا خیر؟.....
۷۵	تفاوت میان اجماع و اجتهاد جمعی.....
۷۶	خلاصه.....
۷۷	شورا.....
۷۷	مقدمه.....
۷۷	تعریف شوری و مشورت.....
۷۷	تعریف لغوی.....
۷۷	تعریف اصطلاحی.....
۷۸	شورا و مشورت در قرآن.....
۷۹	شوری در سنت.....
۸۰	اقسام شوری.....
۸۱	اجتهاد جمعی توسط شوری.....
۸۱	تفاوت پارلمان با مجلس شورا.....
۸۲	محدوده کار شوری.....
۸۲	روش گزینش اعضای شوری.....

۸۳	التزام به رای شوری.....
۸۳	فرق میان اجتهاد جمعی و شوری.....
۸۴	حل و عقد.....
۸۴	مقدمه.....
۸۵	تعریف لغوی.....
۸۵	تعریف اصطلاحی.....
۸۵۸	مفهوم حل و عقد در اصول فقه.....
۸۵	مفهوم حل و عقد در سیاست شرعی.....
۸۶	فرق میان مجلس شوری و اهل حل و عقد.....
۸۷	ویژگیهای اهل حل و عقد.....
۸۸	پارلمان.....
۸۹	اجتهاد پارلمان در نگاه اقبال.....
۹۱	مجامع فقهی.....
۹۱	معانی لغوی.....
۹۱	تعریف اصطلاحی مجامع فقهی.....
۹۱	سیر شکل گیری مجامع فقهی.....
۹۲	مجمع البحوث الاسلامیة ازهر.....
۹۳	مجمع فقهی اسلامی وابسته به سازمان رابطۀ العالم الاسلامی.....
۹۳	مجمع فقه اسلامی هند.....
۹۳	مجلس اعلاى فتوى فلسطين.....
۹۳	مجلس فتوا و بررسی اروپا.....
۹۴	مجلس فقه اسلامی سودان.....

اتحادیه جهانی علمای مسلمان..... ۹۴.....

فصل چهارم: نتیجه گیری ۹۵.....

نتیجه گیری و پیشنهادات..... ۹۶.....

منابع..... ۹۸.....

مقالات و مجلات..... ۱۰۵.....

چکیده انگلیس.....

فصل اول:

کلیات تحقیق

چکیده:

تغییر شکل اجتهاد، از اجتهاد فردی، به اجتهاد جمعی و گروهی، از نیازهای جدی عصر حاضر به شمار می آید که در آن اندیشمندان و فقهای جهان اسلام، در مسائل پیش آمده، که جنبه عمومی دارد، به شور و تبادل نظر بپردازند، چرا که علی القاعده رأی و نظر جمعی از رأی و نظر فردی به حق و صواب نزدیک تر است. در گذشته که ارتباطات و تبادل اطلاعات (I.C.T) به سرعت و گستردگی عصر حاضر نبود، نه تنها غالب مردم تنها از آرای یک فقیه آگاه نبودند، بلکه فقها نیز به طور دقیق و سریع، از آرای یکدیگر باخبر نمی شدند؛ اما اکنون در عصر ارتباطات و اطلاعات، همگان به آسانی می توانند از آرای دیگر فقها آگاه شوند. این امر باعث شده فاصله علمی علما و اندیشمندان کمتر و راه رسیدن به حل مسائل فقهی آسان گردد. پایان نامه پیش رو تحت عنوان "اجتهاد جمعی و نقش آن در حل مسائل نوین فقه اسلامی"، و با روش توصیفی - تحلیلی، بدنبال پاسخ چرایی ضرورت اجتهاد جمعی و شورایی در دوران معاصر است و اینکه با توجه به تشتت آرا و تفرق فتاوی فردی، چه راهی را برای حل مسائل کلان جامعه جهانی اسلامی و برون رفت از بحران هایی که جهان اسلام با آن مواجه گشته است می توان پیش گرفت؟

آنچه این پژوهش بدان رسیده این است که همفکری و خرد جمعی در قالب اجتهاد جمعی و در راستای حل مسائل جامعه امری است ناگزیر، که اندیشمندان اسلامی باید بدان توجه نموده و آن را سر لوحه سیاست گذاری فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی قرار دهند.

واژگان کلیدی: اجتهاد فردی، اجتهاد جمعی، اجماع، شورا، حل و عقد، مجامع فقهی

مقدمه:

عقل بزرگترین نعمت خدای متعال است که به بشریت ارزانی داشته و مورد خطاب واقع گردیده است، تا در پرتو آن بتواند حقایق و ادراکات موجود جهان هستی را بهتر درک کند و از نعمت های الهی بهره گیرد، و از آنجا که حجت الهی بر بندگان نا تمام، و رسایی عقل به تنهایی به ادراکات موجود مشکل بود که در نتیجه به اختلاف کشیده شد خدای متعال وحی را که همان بازوی دیگر و گمشده عقل بود به کمک آن فرستاد تا حجت بر آنها تمام گردد چنانچه این حجت با بعثت آخرین فرستاده اش رسول بزرگوار و معظم اسلام به پایه تکمیل رسید

خدای متعال در آیه ۱۹ سوره یونس میفرماید:

(وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ)

و نبودند مردمان مگر یک امت پس اختلاف کردند و اگر نمی بود کلمه ای که سابق صادر شده است از پروردگار تو فیصله کرده می شد میان ایشان در آنچه اندران اختلاف دارند.

خدای متعال هدف از بعثت پیامبران و ارسال کتب آسمانی را، رفع اختلاف بین مردم عنوان نمودند. این آیات مبین این موضوع است که انسانها در زمانهای بسیار دور امت واحدی بوده اند؛ ساده و بدون اختلاف. پس اختلافات بتدریج ظاهر شد و مشاجرات آغاز گشت. آن گاه خداوند پیامبران خویش را مبعوث نمود و کتابهای آسمانی را همراه آنها فرو فرستاد تا انسانها به حکم الهی تن در داده و به مقتضای فطرت و سرشت الهی خویش به وحدت رهنمون گردند و اگر ارسال رسل و انزال کتب انجام نمی گرفت هر آینه انسانها بخاطر گمراهی و اختلافات دچار عذاب الهی می شدند.

با انقطاع وحی و رحلت پیامبر اسلام کار راهنمایی امت به جانشینان وی سپرده شد تا در پرتوی اصول و قوانین وضع شده از سوی شارع مقدس قافله سالار این کاروان بوده و با کمک عقل و وحی، مسائل مستحدثه را استنباط و فرا راه انسان قرار دهند، تا از گمراهی، تشمت و اختلاف و در نتیجه عذاب الهی مصون بمانند، و در نتیجه عصر طلایی را در تاریخ بشریت رقم زنند.

الف) بیان مسئله

اجتهاد در لغت از کلمه جهد به ضم جیم ویا فتح آن که از حیث لغت به معنی مشقت یا طاقت گرفته شده به معنی (بذل الجهد فی طلب الامر) (ابن اثیر، بی تا، ۱/۸۴۸) آمده است که استعمال آن از مصدر باب افتعال بمعنای تحمیل است.

واژه اجتهاد به معنی لغوی آن در سخنان رسول خدا و بعد از آن در عصر صحابه بکار رفته است چنانچه حدیث معاذ ابن جبل (قال اجتهد برایی و لا ألوا) (ترمذی، بی تا، ۶/۶۸) بدان اشاره دارد.

ولی با دقت نظر در منابع اسلامی مشاهده می شود که این واژه بعدها بویژه در دوران تاسیس مذاهب از معنای لغوی خود (بذل توانایی و کوشش) اندک اندک عدول کرده و در معنای اصطلاحی و اختصاصی دیگری، که همان بکارگیری تلاش و کوشش در راه استنباط احکام از راههای شرعی است بکار رفته است.

برای اجتهاد فقها و اندیشمندان جهان اسلام تقسیمات زیادی ذکر نموده اند که منجمله آنها تقسیم ذیل است.

۱. اجتهاد فردی

۲. اجتهاد جمعی

پس اجتهاد به معنای تلاش سازمان یافته و روشمند فقها برای دست یافتن به احکام شرعی، عمری به بلندای تاریخ اسلام دارد، و یکی از برجسته ترین شاخه های فقه اسلامی است. فقه اسلامی با نیروی اجتهاد در برابر تحولات و نیازهای متغیر زمان از رکود و نارسایی مصون می ماند و پویا و بالنده با نیازهای نوین بشری همگام و هماهنگ پیش می رود.

امروزه با گسترش و پیچیده تر شدن علوم و روابط انسانی، ما نیازمند درک جدیدی از فقه اسلامی و اجتهاد هستیم، و یکی از راهکارها در این خصوص، توجه جدی به «اجتهاد جمعی» است.

البته درک جدید از فقه و اجتهاد، مفهومی این نیست که درکی کاملاً متفاوت از درک گذشتگان به وجود بیاید، بلکه این فهم در ادامه و تسلسل درک بوجود آمده در صدر اسلام و ائمه مجتهدین در پاسخگویی به نیازهای جامعه امروز است. درین راستا همفکری و مشورت بین فقها و اندیشمندان آگاه راجع به مسائل اسلامی از اهمیت ویژه ای برخوردار است؛ چنانکه دانشمندان علوم دیگر نیز به طور مرتب مشغول تبادل نظر با یکدیگرند، و محصول فکر و اندیشه خود را در اختیار سایر اهل نظر قرار می دهند.

در این هیچ شکی نیست که اجتهاد فردی در تاریخ پر فراز و نشیب اجتهاد بیشترین سهم را به خودش اختصاص داده و سهم اجتماع جمعی بنابر نیاز زمانی کمتر بوده چرا که فقیه دوران در زمینه های مختلفی که اجتهاد بدان نیاز داشته تخصص داشته و از عهده حل مسائل جامعه خود بر آمده است.

امروزه نیاز آن است اندیشمندان و فقها بجای اجتهاد فردی توجه خود را سمت اجتهاد جمعی مبدول دارند موسسات و مجامع فقهی تاسیس کنند که که بوسیله آن بشود اجتهاد جمعی را تقویت کرد و در آن نه تنها فقهای طراز اول جهان اسلام، بلکه متخصصین و کارشناسان علوم دیگر را هم به کار گیرند تا درک بهتری از واقعیت موجود جامعه داشته و مشکلات و نارسایی های موجود در فرا روی آن را حل کنند.

«اجتهاد جمعی» موضوعی است که ذهن بسیاری از علما و روشنفکران عصر حاضر را به خود مشغول کرده و هر یک از دیدگاه خاص خود راجع به آن بحث و اظهار نظر کرده اند.

در حال حاضر بحث «اجتهاد جمعی» در محافل فقهی و فکری اهل سنت به طور جدی مطرح است و در همین راستا مجامع فقهی متعددی شکل گرفته و فعال هستند. در میان شیعیان نیز در این خصوص مباحثی مطرح است.

ب) پیشینه پژوهش

۱- الاجتهاد الجماعی و دورالمجامع الفقهیه فی تطبیقه نوشته دکتر شعبان محمد اسماعیل اولین کتاب مستقلی است که به موضوع اجتهاد جمعی اختصاص یافته است.

این کتاب در سه فصل تنظیم گردیده است. در فصل نخست به مباحث کلی اجتهاد پرداخته و فصل دوم را به اصل مسأله اجتهاد جمعی اختصاص داده و در فصل سوم نقش مجامع و مراکز فقهی را در تحقق اجتهاد جمعی گوشزد کرده است.

وی در فصل اول از تعریف اجتهاد، اقسام اجتهاد، مشروعیت اجتهاد در اسلام، شرایط مجتهد، و نقض اجتهاد سخن رانده است. از مباحث قابل توجه در این فصل دیدگاه مؤلف نسبت به برخی شرایط مجتهد است.

فصل دوم که اساس مباحث این کتاب را تشکیل می دهد در سه محور جای می گیرد. در محور اول نویسنده درصدد است که جواز اجتهاد جمعی را نشان دهد و در این زمینه از وقوع چنین اجتهادی در عصر پیامبر(ص)، صحابه، تابعین، عصر مذاهب فقهی و دوران معاصر نمونه هایی را سند و شاهد می آورد.

پس از آن ضرورت اجتهاد شورایی و گروهی در دوران معاصر را باز می گوید و به چند عامل اشاره می کند.

فصل سوم کتاب به نقش مجامع و مراکز فقهی در تحقیق و تطبیق اجتهاد جمعی اختصاص دارد. وی معتقد است مسؤولان برخی دولت های اسلامی سنت سلف را احیا کرده و مجموعه هایی علمی شکل دادند که مسائل امت اسلامی را در پرتو کتاب و سنت و روح و مقاصد شریعت بررسی کنند.

۲- اجتهاد و سیر تاریخی از دیدگاه اهل سنت آن نوشته احمد نعمتی که به اصل موضوع اجتهاد از دیدگاه اهل سنت پرداخته است.

این کتاب در سه بخش تنظیم گردیده است. بخش نخست به تاریخ تشریح و اجتهاد در عصور مختلف و ویژگی های آن در عصر نبوت، خلفای راشدین، تابعین و غیره پرداخته است.

بخش دوم کتاب به اجتهاد و متعلقات آن از جمله معنای لغوی و اصطلاحی، حکم اجتهاد، شرایط اجتهاد و مجتهدین و پیشنهاداتی برای سیستمی نمودن اجتهاد اختصاص یافته است.

بخش سوم این کتاب نیز به موضوع تقلید و تلفیق پرداخته و زوایای مختلف آن از جمله تتبع رخصت، فتوای مجتهد بنا بر یکی از مذاهب دیگر، و فتوا و متعاقبات آن پرداخته است.

۳- مجامع فقهی و نقش آن در اجتهاد معاصر نوشته سهیلا رستمی و اسماعیل قاضی نیا.

در این نوشته نویسنده در ابتدا به تقسیمات اجتهاد و مراتب آنها پرداخته و در ادامه سیر شکل گیری مجامع فقهی و تاریخ آنها را مورد بررسی قرار داده است.

سپس موضوع اجتهاد گروهی و حجیت آن مورد بحث قرار گرفته و نقش مجامع فقهی در اجتهاد معاصر را مورد بررسی قرار داده است.

نویسندگان در آخر نتیجه گرفته اند که با توجه به اهمیت مجامع فقهی و تاثیرات آن در زندگی معاصر ضروری بنظر می رسد که هیئت و موسسه ای به صورت مجامع فقهی و شورای فقهی در مورد احکام دشوار و پیچیده معاصر، اجتهاد به عمل آورند.

۴- مفهوم و حجیت اجتهاد گروهی نوشته حسن مبینی و دکتر حسین قاسمی.

در این مقاله نویسندگان ابتدا به تقسیمات اجتهاد پرداخته و در نتیجه آن را به دو قسم اجتهاد فردی و گروهی تقسیم نموده اند.

در ادامه حجیت اجتهاد گروهی مورد ارزیابی قرار گرفته و دیدگاه مختلف در مورد جواز اجتهاد گروهی و یا عدم جواز آن مورد بررسی قرار گرفته است.

۵- الاجتهاد الجماعی و تطبیقاته المعاصره نوشته نصر محمود کرنز.

این نوشته در حقیقت پایان نامه تحصیلات تکمیلی است که نویسنده آن را ارائه نموده است.

این اثر در سه فصل به نگارش در آمده است.

فصل اول به مباحثی چون، کلیات اجتهاد پرداخته و مفصلاً اجتهاد فردی را با تمام زیر مجموعه های آن از جمله معنای لغوی و اصطلاحی، زمینه های اجتهاد، و تاریخ آن پرداخته است.

فصل دوم آن مفهوم اجتهاد جمعی پرداخته و مباحثی چون حقیقت اجتهاد جمعی، تاریخ، حجیت، زمینه های اجتهاد جمعی، و سیستمی نمودن آن پرداخته است.

فصل سوم کتاب هم به موسسات و مجامع فقهی پرداخته و اهمیت آن را مورد بررسی قرار داده و نمونه هایی از آن را مورد ارزیابی قرار داده است.

و از آنجائی که موضوع جدید و نو بوده نیاز آن است که این موضوع با توجه به مشکلات پیش آمده برای جهان اسلام مورد توجه، تحقیق و پژوهش بیشتری قرار گیرد.

آنچه این پژوهش بدان پرداخته این موضوع است که چه روش های را می توان برای دستیابی به خرد و همفکری جمعی در راستای حل مشکلات جامعه اسلامی تصور نمود و چگونه

ج) سوالات اصلی تحقیق:

۱. چرایی ضرورت اجتهاد جمعی و شورایی در دوران معاصر؟
۲. با توجه به اهمیت اجتهاد جمعی چه روش هایی را می توان برای تحقق آن تصور نمود؟

سوالات فرعی تحقیق:

۳. اعضای مجامع فقهی برای اجتهاد جمعی چگونه و بنابر نظر چه کسانی انتخاب می شوند؟
۴. در چه صورتی اجتهادات فردی از حجیت برخوردار هستند؟

د) فرضیه ها:

۱. پیدایش و ظهور پدیده هایی نوینی همانند بانکداری، بیمه، و... و پدید آمدن اختلافات فراوان بر اثر اجتهادات فردی، نیاز به اجتهاد جمعی را ملموس تر کرده است.
۲. پارلمان، مجلس شورا، اهل حل و عقد، و اجماع از روش های موجود برای اجتهاد جمعی هستند.
۳. اجتهادات فردی به قوت خود همچنان باقی است و نمی توان از اهمیت آن کاست.

ه) روش تحقیق:

- الف- روش پژوهش: روش توصیفی - تحلیلی می باشد.
- ب- روش گردآوری اطلاعات: روش کتابخانه ای و مراجعه به منابع و مستندات معتبر فقهی و نیز استفاده از سایتهای تخصصی فقهی.
- ج: ابزار گردآوری اطلاعات: رونوشت و فیش برداری از مجلات، کتب فقهی.
- د: روش گردآوری: بصورت گزینشی و مقایسه ای و تطبیقی از مستندات فقهی.

اهداف پژوهش:

- ۱- آشنایی بیشتر با کوشش و تلاش های صورت گرفته توسط مجامع فقهی جهان اسلام.
- ۲- تبیین نقش اندیشمندان اسلامی در راستای حل مشکلات نوین فقهی.